

8 ZÁVĚREČNÉ SHRNUÍ

Když jsem před více než sedmi lety s tématem českého a slovenského exilu v druhé polovině 20. století začínal, netušil jsem, o jak rozsáhlou problematiku se jedná, ani kterým směrem se bude ubírat má práce. Až v průběhu doby se z možných výzkumných témat přede mnou objevila dvě, která vzbudila můj zájem a následně plně pohltila moji pozornost badatele. Šlo o otázky spojené se začleňováním „československých“ uprchlíků do západních společností a se změnou jejich národní identity, k níž v průběhu integračního procesu docházelo. Svůj badatelský výzkum, zaměřený na integraci a identitu posrpnových uprchlíků z Československa žijících ve Vídni, jsem se po obhájení magisterské diplomové práce rozhodl rozšířit na český exil v celém Rakousku a porovnat situaci jeho příslušníků se stavem krajské komunity v zemi, která byla Rakousku nejen geograficky blízka, ale zároveň k Čechům a Slovákům podobně vstřícná, tedy ve Švýcarsku, které poskytlo v letech 1968–1970 politický azyl největšímu počtu československých občanů ze všech zemí demokratického Západu.

Cílem této monografie bylo zjistit, jakým způsobem se integrovali posrpnovní uprchlíci do obou zmíněných společností a do jaké míry se po padesáti letech života v zahraničí identifikovali se svou bývalou vlastí a s českým národem. Již během práce na tématu vídeňských Čechů jsem se setkal s tvrzením, že Češi a Slováci se stali v Rakousku příkladem úspěšné integrace. V rámci svého výzkumu jsem se proto zaměřil jak na důvody a samotnou pravdivost tohoto tvrzení, tak i na kritéria, podle kterých byla integrace hodnocena. K zodpovězení zmíněných otázek jsem se rozhodl využít komparativní metodu a porovnat český posrpnový exil v Rakousku a Švýcarsku. Opíral jsem se při tom především o teoretický model profesora Friedricha Heckmanna, který mi umožnil detailní analýzu integračního procesu, jímž procházeli posrpnovní uprchlíci z Československa.

8.1 Kategorie integračního procesu

Heckmann spolu s kolegy rozdělil integrační proces do čtyř vzájemně propojených rovin, které zachycovaly probíhající změny v životě jedince i v chování celé skupiny. *Integrace strukturální* (1) se týkala přístupu nově příchozích do klíčových institucí hostitelské společnosti a nabývání stejných práv a povinností, jakými disponovala majoritní společnost. Největší pozornost jsem v této části výzkumu věnoval postupu, jakým uprchlíci získávali politický azyl a státní občanství, možnostem jejich uplatnění na rakouském a švýcarském pracovním trhu, ubytovacím možnostem i otevřenosti vzdělávacích institucí vůči nově příchozím. Ze srovnání obou hostitelských zemí vyplynula zřejmá řada podobností: od velmi benevolentně nastaveného procesu udělování politického azylu přes otevření pracovního trhu a umožnění studia až po vstřícnost v otázce získání státního občanství. Všechny tyto – oběma vládami schválené – kroky přispěly k rychlému začlenění posrpnových uprchlíků do rakouské i švýcarské společnosti a umožnily růst jejich socioekonomické úrovně do té míry, že již koncem osmdesátých let dosáhla úrovně majority. Uvedený vývoj podpořila i ekonomická konjunktura konce šedesátých let, stejně jako sociální složení posrpnových uprchlíků (v převážné většině mladých a vzdělaných) a jejich vysoká motivace začlenit se do majoritní společnosti, vyvolaná pocitem, že svou vlast opustili navždy.

V části věnované *integraci kulturní* (2), zahrnující osobnostní a behaviorální změny daných jedinců, jsem se zaměřil na analýzu procesu osvojování druhého jazyka a adaptaci příchozích na kulturní odlišnosti obou většinových společností. Ačkoli druhý jazyk na patřičné úrovni ovládali v době příchodu do země jen jednotky procent uprchlíků (ve Švýcarsku jen 2,5 % z nich) a jazyková (ne)vybavenost byla největší překážkou v první fázi jejich začleňování, z pozdějších sociologických průzkumů provedených koncem osmdesátých let vyplynulo, že jazyk země nebo daného kantonu si postupem času osvojila na dostatečné úrovni naprostá většina Čechů a Slováků. V obou zemích byla deklarovaná znalost cizího jazyka na obdobné úrovni (přes 80 % účastníků rakouských i švýcarských sociologických šetření). Fakt, že švýcarské kantonální úřady oproti Rakousku poskytovaly příchozím bezplatné jazykové kurzy, se na celkovém osvojení si jazykových znalostí neprojevil. Daleko více než jazykové kurzy k němu totiž přispěla možnost začít okamžitě v cílové zemi pracovat nebo studovat.

Předpokládaná geografická a kulturní blízkost Čechů a Slováků obyvatelům Rakouska a Švýcarska v konečném důsledku integraci posrpnovým uprchlíkům rozhodně neusnadnila. Vzhledem ke komplikované česko-rakouské historii existovala ve většinové rakouské společnosti vůči nově příchozím řada předsudků a negativních stereotypů, navíc umocněných panujícím komunistickým režimem v Československu. Po odeznění vlny solidarity s občany Československa po invazi vojsk Varšavské smlouvy, kdy byli Češi a Slováci nazýváni bratřenci, nastoupila realita všedního dne. Obdobná situace

nastala i ve švýcarské společnosti, v níž se postupem času začala objevovat únava z neustávajícího proudu československých uprchlíků, který vrcholil v létě 1969. I když švýcarské noviny psaly o příchozích jako o kulturně blízkém národě, ve skutečnosti byly informace o nich ve švýcarské společnosti značně kusé a povrchní, což dokládalo následné soužití, které i přes snahu na obou stranách neprobíhalo vždy bez problémů. Předpokládaná kulturní blízkost ani v Rakousku, ani ve Švýcarsku k snadnější integraci exulantů nepřispěla.

Pro popis *sociální integrace* (3) uprchlíků jsem na základě Heckmannovy teorie vedl analýzu pramenů ve třech rovinách, které z různého hlediska zachycovaly začleňování nově příchozích do společnosti. Jednalo se o členství Čechů v zájmových a církevních organizacích hostitelských zemí, dále o jejich schopnost navázat v novém prostředí sociální vazby a konečně o četnost uzavřených smíšených manželství. U obou exilových skupin, v Rakousku i Švýcarsku, ukázala analýza archivních pramenů přímou úměru – s prodlužující se délkou pobytu a rostoucí socioekonomickou úrovní nově příchozích vzrůstalo i jejich aktivní zapojení do života dané většinové společnosti. Spolu s tím se rozšiřoval i okruh jejich známých a přátel z řad majority, stejně jako se stávala reálnější možnost nalézt si partnera. Na základě terénních výzkumů si v této souvislosti dovoluji tvrdit, že smíšená manželství mezi Čechy a Rakušany či Švýcary nebyla výjimečným jevem (například více než polovina narátorů žila ve smíšených manželstvích). Jejich četnost zároveň dokládá vysoký stupeň integrace dané komunity.

Sociální identifikaci (4), zachycující vytváření pocitu sounáležitosti nově příchozích s hostitelskou zemí, jejími institucemi a obyvateli, jsem popsal na základě analýzy orálněhistorických pramenů a několika sociologických sond, které jasně zachytily proměnu postojů dřívějších uprchlíků. Od jejich počátečního šoku z cizího prostředí, přes postupné sžívání se s okolím a větší participaci na životě majoritní společnosti, až po „zapuštění kořenů“ a vytvoření si nového domova v dříve cizí zemi. V životopisných vyprávěních zaznívala vděčnost za přístup vlád obou hostitelských zemí k uprchlíkům i za možnosti, které jim tyto země nabídlly. Z nahraných rozhovorů bylo patrné, že u naprosté většiny narátorů došlo za dlouhá léta strávená v zahraničí k výrazné sociální identifikaci a k vytvoření pocitu domova. Stejně závěry přinesly i sociologické výzkumy prováděné na počátku devadesátých let. Přes 80 % dotázaných, jak v Rakousku, tak ve Švýcarsku, v nich odpovědělo, že se již nehodlají vrátit zpět do Československa a že jsou se svým životem v nové zemi spokojeni. Napomohl tomu nejen vstřícný postoj obou společností a jejich úřadů k nově příchozím, ale také pracovní příležitosti a vysoká motivace k integraci ze strany uprchlíků. Z rozhovorů i sociologických šetření jasně vyplynulo, že došlo k proměně celé jedné sociální skupiny – z československých uprchlíků se stali rakouští nebo švýcarští občané.

Komparace integračního procesu posrpnových uprchlíků ve Švýcarsku a Rakousku odhalila mezi oběma skupinami řadu shodných prvků. Obě země na konci

„československé krize“ v roce 1969 udělily na základě Ženevské konvence politický azyl velkému množství občanů z ČSSR, každá téměř 12 000, a snažily se pro jejich začlenění učinit maximum možného. Právní ochrana znamenala pro nově příchozí řadu výhod – bylo jim zajištěno základní ubytování, poskytnuty právní dokumenty (například uprchlický pas), získali finanční podporu či pomoc se zprostředkováním zaměstnání. Přiznání statusu uprchlíka se pro ně stalo oním pomyslným odrazovým můstkem k postupnému začleňování do rakouské a švýcarské společnosti. S rostoucí socioekonomickou úrovní nově příchozích se zvyšovala i jejich participace na životě většinové společnosti. Podle kritérií stanovaných v Heckmannově teorii se posrpnoví uprchlíci z Československa vysokou měrou začlenili do rakouské i švýcarské společnosti a potvrdilo se tak tvrzení, že Češi a Slováci přicházející do obou zemí po srpnu 1968 představují příklad úspěšné integrace. Samotný průběh integračního procesu ale vždy záležel na konkrétním jedinci, jeho vzdělání, věku i osobní historii. Nicméně terénní výzkumy potvrdily, že téměř padesát let života vytvořilo v bývalých uprchlících silný pocit sounáležitosti s novou vlastí – ať již s Rakouskem, nebo Švýcarskem. Obě země se pro většinu českých exulantů z roku 1968 staly domovem.

8.2 Solidarita

S mírou integrace uprchlíků do většinové společnosti souvisela druhá výzkumná otázka, která se ptala po důvodech její úspěšnosti. Rozsáhlé studium archivních pramenů podpořené analýzou nahraných rozhovorů s posrpnovými exulanty potvrdilo platnost teorie Jeffreyho C. Alexandera, podle níž byla jednou z příčin úspěšného začlenění československých exulantů velká míra solidarity v hostitelských zemích s těmito nově příchozími. Již pražské jaro vzbudilo na západ od československých hranic značný ohlas, o čemž svědčí například zprávy z rakouského a švýcarského tisku. Když tento obrodný proces násilně zastavila vojska Varšavské smlouvy, zvedla se v západních společnostech obrovská míra solidarity s okupovanou zemí. Záběry nenásilně protestujících Čechů a Slováků, kteří beze strachu obklopovali sovětské tanky, vyvolaly zvláště ve Švýcarsku dle některých autorů přímo „československou euforii“. Podobně tomu bylo v Rakousku, na jehož bedrech poté spočinula největší tíha československé krize a kde se do pomoci přicházejícím uprchlíkům zapojily nejrůznější složky společnosti – od vládních organizací až po stovky rakouských rodin. Právě solidarita, založená na ztotožnění se „s těžce zkušným lidem“, jak Čechy a Slováky popisoval v prvních týdnech po invazi západní tisk, uvolnilo celou řadu bariér a umožnilo tak tisícům posrpnových uprchlíků začít důstojně nový život v hostitelské zemi a postupně se stát součástí rakouské a švýcarské společnosti.

8.3 Navrátilci

Nutno ovšem podotknout, že úspěšný integrační proces se netýkal všech, kteří opustili Československo po invazi vojsk Varšavské smlouvy. Byla zde relativně nepříliš početná, ale rozhodně nezanedbatelná skupina československých občanů (čítající i několik set osob ročně), kteří život v exilu nezvládli a vrátili se domů. Mezi nejčastější motivy k návratu uváděly prameny „rodinné důvody“, tedy stesk po domově, rodině a přátelích, které člověk nemusel kvůli uzavřeným hranicím již nikdy spatřit. Spolu s těžkými podmínkami v uprchlických táborech, jako byl rakouský Traiskirchen, a s neznalostí prostředí a jazyka nebylo divu, že této obrovské stresové zátěži v počátcích integračního procesu řada lidí podlehla a vrátila se zpět.

Státní bezpečnost tyto lidi označovala ve svých dokumentech jako „navrátilce“ a po jejich zpětném přejezdu státní hranice jim věnovala zvýšenou pozornost. Vzhledem k tomu, že porušili § 109 trestního zákona o nedovoleném opuštění republiky, podle kterého mohli být odsouzeni až k pěti letům vězení, byli pro Státní bezpečnost lehce vydíratelní. Probíhalo jejich „vytěžování“, tedy získávání podrobných informací o jejich zahraničním pobytu a v rámci tzv. preventivněvýchovných opatření byli nuceni vystupovat v československých médiích. Státní bezpečnost se rovněž snažila v řadě případů přesvědčit tyto osoby k další spolupráci. Ze sledovaných dokumentů je patrné, jak nelehké bylo rozhodnutí odejít z Československa, opustit část rodiny, domácí prostředí a přátele a vydat se za nejistou budoucností do neznáma. Realita byla přitom tvrdší, než mnozí očekávali, a i přes řadu výhod, které nabízel politický azyl, museli vynaložit značné úsilí, aby začátek integračního procesu v hostitelské zemi ustáli. Prameny z Archivu bezpečnostních složek představují neocenitelné svědectví o těžkostech (nejen) posrpnového exilu a psychické náročnosti integračního procesu, kterým si museli projít všichni exulanti, ale který rozhodně nemuseli všichni zvládnout.

8.4 Česká identita jako kategorie praxe

Druhá část této knihy se zabývala (s odkazem na teorii Rogerse Brubakera) národní identitou českých exulantů jako kategorií praxe. Jinými slovy se můj zájem soustředil na otázku, jak samotní exulanti – bývalí posrpnoví uprchlíci – rozumí pojmu česká identita a co pro ně znamená „být Čechem“ po desetiletích života stráveného v zahraničí. V této části jsem plně využil 34 nahraných semistrukturovaných rozhovorů se příslušníky českého exilu v Rakousku a ve Švýcarsku, kteří se stále do značné míry za Čechy považovali a tuto sounáležitost s českým národem ve svých životopisných vyprávěních také deklarovali. Nešlo mi ovšem jen o prezentaci pořízených narácí. Zajímalo mě spíše, proč byla česká národní identita prezentována daným způsobem a jaké její prvky byly v jednotlivých narácích zdů-

razňovány. Abych mohl popisovanou českou identitu analyticky uchopit, rozhodl jsem se přejít – opět na základě studie *Beyond Identity* – k náhradním termínům, které nejsou zatíženy tolika rozporuplnými interpretacemi jako pojem identita. Oněmi analytickými pojmy se staly *identifikace* a *sebe porozumění*, respektive identifikace narátorů se svou původní vlastí a s ostatními příslušníky českého národa a sebe porozumění narátorů jako *Čechů žijících v exilu*.

8.5 Identifikace se státem

Je třeba zdůraznit, že ztotožnění exulantů s českým národem významně ovlivnil československý stát jako takový. Tím mám na mysli obrazy, jakých Československo nabývalo v jejich očích, a současně roli, jakou původní vlast plnila v jejich životní zkušenosti. Právě na tyto obrazy a tuto roli se analýza orálněhistorických pramenů soustředila. Většina narátorů se narodila během druhé světové války nebo brzy po ní a zažila tak dětství a dospívání v zemi ovládané komunistickou stranou. Ve vzpomínkách se proto Československo objevovalo především jako totalitní stát ovládaný jednou stranou a prostoupený komunistickou ideologií. Narace obsahovaly vzpomínky na politické procesy, znárodňování, kolektivizaci či smrt Stalina a Gottwalda a jejich ústředním motivem byl strach před perzekucemi, nedůvěra k okolí a uzavírání se do rodinného kruhu. Změnu přinesly až otázky na šedesátá léta, která naopak většina narátorů považovala za zlatou éru, spojenou s jejich dospíváním a nabýváním různých svobod. Účastníci výzkumu popisovali, ve shodě s obecně sdíleným narativem české společnosti, padesátá léta jako dobu totality a šedesátá léta jako dobu jejího tání. Podstatná část rozhovorů byla následně věnována pražskému jaru a především invazi vojsk Varšavské smlouvy do Československa, která znamenala zásadní změnu v životech narátorů. V návaznosti na teorii Alessandra Portelliho o tzv. módech paměti, podle níž jsou životní příběhy strukturovány okolo klíčových událostí v životě jedince, si dovoluji tvrdit, že právě srpnová okupace Československa znamenala zásadní zlom, okolo kterého byla vystavěna „zápletka“ většiny nahraných životopisných vyprávění.

Identifikace narátorů se zemí původu dostala jejich odchodem do exilu úplně jiný rozměr. Od 9. října 1969 je od vlasti dělila opět těžce průchozí železná opona, která bránila pohyb osob a významně narušovala rodinné a přátelské vazby exulantů. V první fázi integračního procesu exulanti často trpěli pocity nostalgie a ztráty, které jim znesnadňovaly začleňování do nové společnosti. Československo se stalo zemí, ve které narátoři vyrůstali a k níž měli citové pouto – o to silnější, že se nemohli vrátit, aniž by byli vystaveni trestnímu stíhání. Výjimku představovaly prezidentovy amnestie, kterých však využilo jen malé procento posrpnových uprchlíků. Příznačný byl pro české exulanty strach z československých tajných služeb a jejich působení v zahraničí. Narace sedmdesátých a osmdesátých let se pak

převážně soustřeďovaly na popis života v Rakousku nebo Švýcarsku a Československo se objevovalo ve vzpomínkách jako stát, který nejrůznějšími způsoby (neudělováním víz, zamezováním slučováním rodin apod.) komplikoval exulantům život, a jako země, kam se již nikdy nechtěli vrátit. Řada narátorů zmiňovala rovněž tzv. emigrantské sny, které se jim pravidelně zdávaly v počátcích exilu a v nichž se ocitali zpátky v ČSSR bez možnosti odchodu. Na podvědomé úrovni znamenal návrat pro mnohé totéž co vězení.

Radikální změnu exulantům přinesl až rok 1989, sametová revoluce a opětovné otevření hranic. Byla to doba, kdy všichni narátoři zavítali zpět do republiky, kde si obvykle po prožití „obráceného kulturního šoku“ uvědomili, že se do země již vrátit nechtějí, že jejich domov je nyní už v Rakousku nebo Švýcarsku. Z narací bylo patrné, že integrační proces někdejších uprchlíků byl úspěšně zakončen. Tato závěrečná část životopisných vyprávění se věnovala vzpomínkám na opětovné překročení hranic a na shledání s rodinou a přáteli. Československo, a později Česká republika, začalo ale být popisováno v jiném světle než před rokem 1989. I přes kritický pohled na řadu aspektů současného politického i společenského života si mnozí z narátorů opět vybudovali k zemi svého původu vztah. Podle vyprávění obnovili rodinné vazby a země se jim vstupem do západních struktur stala opět blízkou. Po letech tak někdejší uprchlíci znovu pociťovali sounáležitost s vlastí. Je však třeba připomenout, že zásadní vliv na popsany vývoj měl pád železné opony.

8.6 Identifikace s národem

Třetí hypotéza této práce se týkala vztahu posrpnových uprchlíků k českým exilovým skupinám a byla vytvořena na základě terénního výzkumu v rakouském hlavním městě. Zdálo se pravděpodobné, že za neshodami mezi jednotlivými exilovými vlnami stálo rozdílné vnímání národní identity. Odpověď na tuto hypotézu jsem hledal v archivních i orálněhistorických pramenech, opět za využití komparativní metody. Očekával jsem vzhledem k podobnostem v integračním procesu českých uprchlíků v Rakousku a Švýcarsku také shodu v jejich přístupu k dřívějším exulantům a starousedlíkům. Nicméně analýza získaných pramenů ukázala významné rozdíly v poměrech uvnitř českých komunit ve zmíněných zemích, v jejichž důsledku se postoj posrpnového exilu k nim formoval odlišně. V Rakousku, a především ve Vídni, kde se usadila většina uprchlíků, byla v době invaze vojsk Varšavské smlouvy do Československa stále ještě početná několikatisícová česká menšina, která se velmi aktivně podílela na pomoci přicházejícím Čechům a Slovákům, mnohdy v očekávání posílení a oživení menšinového života. Ovšem problémy bránící vzájemné spolupráci se objevily již po opadnutí počáteční vlny solidarity. Řada nově příchozích nechtěla mít v reakci na vzniklé neshody s ostatními Čechy „nic společného“. Důvodů bylo několik. Předně byla česká menšina od roku 1948

rozdělena na dva nesmiřitelné tábory, zastávající rozdílný postoj ke komunistické vládě v Československu, přičemž značná část krajanů stála mimo tyto zneprátené tábory. Pro posrpnové uprchlíky se jednalo o nepřeliš přehledné prostředí. Podle slov narátorů nechtěli mít nově příchozí nic společného s prorežimními spolky, ani nebyli schopni nalézt společnou řeč s protirežimním proudem stojícím na tradicích první republiky, kterou z posrpnových uprchlíků zažil jen málokdo.

Z těchto důvodů se posrpnoví exulanti snažili po příchodu do Rakouska především co nejdříve začlenit do většinové společnosti. V první fázi integračního procesu pro ně bylo podstatnější získat stabilního zaměstnání a osvojit si znalost německého jazyka. Řada nově příchozích se také obávala – a podle pramenů z Archivu bezpečnostních složek oprávněně – činnosti spolupracovníků Státní bezpečnosti v menšinových organizacích. Starousedlíci ovšem v tomto přístupu viděli zradu národních ideálů a uprchlíky začali ztotožňovat s ekonomickými migranty, kteří nejenže neměli národní cítění, ale byli vážně poznamenáni komunistickým režimem a přijeli na Západ především zbohatnout. Jana Stárková vidí příčiny vzájemného neporozumění jak v generačním rozdílu, tak i výchovou a vzděláním formovaném odlišném vidění světa, se kterým Češi a Slováci mladší generace přicházeli do Rakouska. Tato situace počátkem sedmdesátých let vyústila v založení nových spolků posrpnového exilu, mezi nimiž vynikal Kulturní klub Čechů a Slováků v Rakousku. Především do těchto sdružení si následně našli cestu signatáři Charty 77, kteří získali v Rakousku politický azyl. Rozpory mezi jednotlivými krajskými skupinami ale přetrvávaly až do pádu železné opony a společnou instituci, Poradní sbor pro českou národnostní menšinu, se podařilo založit až v roce 1994. Do té doby znamenala identifikace s českým národem pro posrpnové exulanty jen výjimečně ztotožnění se s celou českou menšinou.

Odlišná situace panovala v české komunitě ve Švýcarsku. Místní krajské hnutí, na jehož chodu se v celém Švýcarsku aktivně podílelo koncem šedesátých let jen něco málo přes sto osob, jejichž věkový průměr navíc převyšoval 60 let, pozvolna zanikalo. Příčinou tohoto stavu byla přísná imigrační politika Švýcarského spříseženectví, které i po únorovém převratu v Československu poskytl politický azyl jen minimálnímu počtu Čechů a Slováků (respektive jen 16 z nich). Vlivem malé členské základny a vysokému věku členů zanikly i dva prorežimní spolky a české krajské hnutí tak bylo oproti rakouskému jednotné. Jeho spolky byly sdružené ve Svazu československých spolků ve Švýcarsku. Jejich členové se okamžitě s tím, jak do Švýcarska dorazily první zprávy o invazi vojsk Varšavské smlouvy, zapojili do pomoci přicházejícím uprchlíkům. Jejich mohutný příliv dožívající krajské spolky posílil a omladil do té míry, že slovy Arnošta Skoupého doslova přeměnil celou komunitu na „*hnutí posrpnového exilu*“.

Díky poměrům panujícím v krajském hnutí ve Švýcarsku před srpnem 1968 a také díky (často v rozhovorech zmiňované) pomoci příchozím v počátcích integrace byly rozpory mezi oběma exulantskými skupinami v porovnání s českou

menšinou v Rakousku minimální. I když narátoři popisovali „jistý odstup“ starší generace krajanů, neexistovaly překážky bránící ve vzájemné spolupráci. Švýcarské orgány se navíc snažily rozmístit „československé“ uprchlíky rovnoměrně, aby příliš nezatížily úřady jednoho kantonu a zabránily vzniku velkých českých a slovenských komunit. Oproti Rakousku, kde byla hlavním centrem posrpnového exilu Vídeň, začaly počátkem sedmdesátých let vznikat nové krajanské spolky po celém Švýcarsku. Tato sdružení poskytovala dostatek prostoru pro různé druhy činnosti. Identifikace s českým národem v exilu tak byla pro exulanty ve Švýcarsku v mnohém snazší. Patrně největší obliby dosáhl místní český Sokol, jehož jednoty vytvořily v roce 1976 samostatnou Sokolskou župu Švýcarskou. Nutno ovšem poznamenat, že i ve Švýcarsku dávali mnozí nově příchozí přednost rychlému začlenění se do společnosti před spolkovou činností. I přesto si cestu do českého krajanského hnutí našlo dostatečné množství exulantů, kteří zcela změnili jeho charakter a existenčně jej zachránili.

Z výše uvedeného je patrné, že hypotéza stanovená na základě situace české menšiny ve Vídni je hned z několika důvodů problematická. Nejenže primární roli v rozporech krajanů v Rakousku hrál postoj jednotlivých spolků k pražskému režimu, který nebyl podmíněn subjektivním vnímáním národní identity, ale hypotéza je rovněž nevhodná pro charakteristiku situace krajanů ve Švýcarsku, jejichž hnutí se v roce 1968 nacházelo ve zcela odlišné situaci. Prameny nadto dokládají, že i v samotné Vídni byli jednotlivci z názorově protichůdných menšinových proudů schopni vzájemné spolupráce.

8.7 Sebe porozumění

Dovolím si začít tuto závěrečnou část úryvkem z knihy *V národním zájmu: „Zápas o jazykový program zanechal, ať se to někomu líbí nebo ne, dlouhodobé důsledky jak ve vývoji mentalit, tak i ve vývoji společnosti. [...] Tam, kde úsilí vytvořit vlastní literární jazyk dosáhlo úspěchu, což nebylo vždy a všude samozřejmé, stal se jazyk výrazem národní identity.“*⁸²⁸ Mállokterá citace vystihuje závěry této práce jako tato z pera Miroslava Hrocha. Podle narátorů stála v exilu česká identita především na jedné věci a tou byla schopnost se i po letech života v zahraničí dorozumět česky. Český jazyk spolu s českou kulturou považovali všichni narátoři, bez rozdílu věku, pohlaví, státní či náboženské příslušnosti, za základní kámen české identity. Pokud někteří jedinci v průběhu integračního procesu vědomě přestali český jazyk používat, nepovažovali je zpravidla ostatní krajané nadále za součást českého národa. A nejen to, ztrátou schopnosti používat češtinu se dokonce i oni sami přestali pokládat za Če-

828 HROCH, MIROSLAV: *V národním zájmu. Požadavky a cíle evropských národních hnutí devatenáctého století ve srovnávací perspektivě*. Praha 1999, s. 71.

chy, jak bylo zmíněno v několika rozhovorech. *Sebe porozumění* narátorů jakožto příslušníků českého národa nezáviselo ani tak na identifikaci se státem nebo dalšími exilovými skupinami, jako spíše na schopnosti domluvit se s ostatními česky. Součástí české identity byla pro narátory rovněž vysoká česká kultura, prezentovaná českou literaturou, divadlem, hudbou nebo filmem, i ta byla ovšem přímo závislá na češtině. Právě jazyk tedy pro narátory představoval klíč nejen k české kultuře, ale i k vlastní české „národní identitě“. Profesor Ladislav Holý ve své knize uvedl, že se česká sounáležitost, jakožto „*implicitní vědomí společného historického osudu kolektivity nazývané ‚my‘, [...] nevyjadřuje nahlas*“.⁸²⁹ Téměř ve všem s panem profesorem souhlasím, až na zmíněný závěr. Čechy se stávají lidé tehdy, když začínají mluvit nahlas – česky.

---

829 HOLÝ, L.: *Malý český člověk a skvělý český národ*, s. 15.